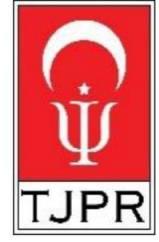

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Sayı: 12 • Aralık 2025 • 75-106
Issue: 12 • December 2025 • 75-106

Dinsel Yorgunluk Ölçeği-(DYÖ): Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması

Religious Fatigue Scale-(RFS):
A Study of Validity and Reliability

Mustafa Memiş

Dr. Öğr. Üyesi | Assistant Professor
Süleyman Demirel Üniversitesi | Süleyman Demirel University
İlahiyat Fakültesi | Faculty of Theology
✉ mustafamemis@adu.edu.tr | 0000-0003-1811-5677
Isparta | Türkiye

<https://doi.org/10.59379/tdpd.1731108>

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü • Article Type	Araştırma Makalesi • Research Article
Geliş Tarihi • Received	30 Haziran 2025 • 30 June 2025
Düzeltilme Tarihi • Revised	10 Kasım 2025 • 10 November 2025
Kabul Tarihi • Accepted	15 Kasım 2025 • 15 November 2025
Yayın Tarihi • Published	30 Aralık 2025 • 30 December 2025
Değerlendirme • Review	Çift Taraflı Kör • Double-Blind
Hakem • Peer-Review	Dış-Bağımsız • External-Independent
Benzerlik Taraması • Similarity Check	Tamamlandı • Completed
Etik Onay • Ethical Approval	Etik Gerekir • Ethics Required
Çıkar Çatışması • Conflict of Interest	None • Yok
Finansman • Funding	Finansman Yok • No Funding
Lisans • License	Creative Commons BY-NC 4.0
Dergi İletişim • Journal Contact	https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdpd

Ö z e t

Bu makalede, bireylerin dini baskı, müdahale ve yanlış yorumlamalar sonucunda karşılaşmaları muhtemel olan dinsel yorgunluk olgusunu ve bu olgunun düzeylerini ölçmeye yönelik geçerli ve güvenilir bir psikometrik değerlendirme aracının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ölçeğin oluşturulma süreci, araştırma için gerekli etik kurul onayının alınmasını müteakip konuya ilişkin literatürün kapsamlı biçimde incelenmesiyle başlatılmış ve araştırmacı tarafından beşli likert tipinde tasarlanmış 25 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuştur. Bu 25 maddenin “açıklık, gereklilik ve özgünlük” ölçütleri açısından uzman görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi sonucu, belirlenen niteliksel kriterleri karşılamayan 5 madde havuzdan çıkarılmıştır. Ölçek geliştirme aşamalarından biri olan ilk pilot uygulama, farklı demografik niteliklere sahip 207 üniversite öğrencisiyle gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler Açıklayıcı Faktör Analizi’ne (AFA) tabi tutulmuştur. İlişkili maddelerin belirlenmesinde Promax eğik döndürme tekniğinden yararlanılmış, faktör yükleri incelenerek bir madde analiz dışında bırakılmıştır. Kalan 19 maddeye yeniden AFA uygulanmış ve üç faktörden oluşan bir yapı saptanmıştır. Ölçek geliştirme çalışması kapsamında gerçekleştirilen analizlerde ortaya çıkan faktörler, madde içeriklerine göre “Dinsel Baskı”, “Gündelik Hayat” ve “İnanç İstismarı” biçiminde adlandırılarak üç alt ölçek elde edilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliğini doğrulamak amacıyla pilot uygulamadan farklı 210 üniversite öğrencisiyle nihai çalışma yapılmış ve Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. Analiz sonucunda faktör yükü 0,40’ın altında kalan bir madde bu aşamada ölçekten çıkarılmıştır. Bununla birlikte faktörler arası ilişkilerin 0,41 ile 0,70 arasında değiştiği, faktörlerin orta/yüksek düzeyde birbirleriyle ilişki gösterdiği ve ölçeğe ait 18 madde ve üç faktörden oluşan yapının kabul edilebilir uyum indekslerine sahip olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin güvenilirliği, Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı (0,72–0,81) ile test-tekrar test güvenilirliği ($r=0.77$, $p<0.05$) yöntemleriyle değerlendirilmiş; ölçeğin belirli bir zaman aralığında istikrarlı bir yapıya sahip olduğu görülmüş ve güvenilirlik düzeyi tatmin edici bulunmuştur. Sonuç olarak, geliştirilen 18 maddelik ve üç alt boyutlu “Dinsel Yorgunluk Ölçeği”nin bireyler için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu ortaya konulmuş ve din psikolojisi alanında farklı örneklem gruplarıyla gerçekleştirilecek gelecekteki saha araştırmalarında da kullanılmasının uygun olacağı görülmüştür.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Din psikolojisi • Dinsel yorgunluk
Ölçek geliştirme • Geçerlilik • Güvenirlik

Abstract

In this article, the aim is to develop a valid and reliable psychometric assessment tool designed to measure the phenomenon of religious fatigue, which individuals may experience as a consequence of religious pressure, intervention, and misinterpretations. The scale development process was initiated after obtaining the required ethics committee approval and proceeded with an extensive and systematic review of the relevant literature to ensure that the conceptual foundations of the construct were empirically grounded. Based on this review, the researcher generated an initial item pool consisting of 25 items formatted on a five-point Likert scale. Expert evaluations of these items in terms of clarity, necessity, and originality resulted in the removal of five items that did not meet the predetermined qualitative criteria, thereby strengthening the conceptual precision of the pool. The first pilot study, an essential phase in scale development, was conducted with 207 university students of diverse demographic backgrounds, and the collected data were subjected to Exploratory Factor Analysis (EFA). Promax oblique rotation was employed to identify interrelated items, leading to the exclusion of one item based on loading criteria. A revised EFA using the remaining 19 items revealed a robust three-factor structure. These emerging factors were labeled according to item content as “Religious Pressure,” “Everyday Life,” and “Exploitation of Faith,” thus constituting three theoretically coherent subscales. To verify the scale’s construct validity, a final study was conducted with a different sample of 210 university students, and Confirmatory Factor Analysis (CFA) was performed to evaluate model fit in greater statistical depth. One item with a factor loading below 0.40 was removed at this stage. Inter-factor correlations ranged between 0.41 and 0.70, indicating moderate to high relationships among factors, and the overall structure, consisting of 18 items and three factors, demonstrated acceptable fit indices consistent with psychometric standards. Reliability analyses, conducted through Cronbach’s alpha coefficients (0.72–0.81) and test–retest reliability ($r = 0.77, p < .05$), showed that the scale maintained stability over time and exhibited satisfactory reliability. Consequently, the developed 18-item, three-dimensional “Religious Fatigue Scale” was determined to be a valid and reliable instrument for use with individuals and is recommended for future field studies in the psychology of religion, particularly those aimed at understanding the impact of chronic religious stressors across diverse sample groups.

Keywords

Psychology of religion • Religious fatigue
Scale development • Validity • Reliability

Giriş

Din, insanlık tarihi boyunca bireysel ve toplumsal yaşamı şekillendirmede belirleyici bir unsur olmuş, varoluşsal sorulara cevap aramada, bireylerin günlük yaşamlarına ahlaki bir çerçeve sunan ve sosyal dayanışmayı güçlendiren; kısacası, özellikle geleneksel yapıya sahip toplumlarda doğumdan ölüme kadar insan hayatına tüm yönleriyle belirleyen merkezi bir rol üstlenmiştir (Subaşı, 2023: 128-136). Ancak dinin bireysel ve toplumsal hayattaki bu derin etkisi, zaman zaman yoğun bir manevi yük olarak algılanabilmekte ve “dinsel yorgunluk” olarak adlandırılabilir. Dinsel yorgunluk, bireyin dini inanç ve pratiklerle olan ilişkisinde yaşadığı duygusal, zihinsel ve ruhsal tükenmişlik hali olarak da tanımlanabilir. Bu durum, dine ait kuralların katı olarak algılanması, sosyal çevrenin bireyden aşırı dini beklentileri, bireyin dini anlamda yaşadığı içsel çatışmalar, dindar veya dini temsil özelliğine sahip bireyler aracılığıyla günlük yaşama dair dinin tasvip etmediği yaşanan olumsuz deneyimler gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanabilir.

Modern çağda dinin bireysel ve toplumsal yansımaları giderek karmaşıklaşmış, özellikle kentleşme, sekülerleşme ve dijitalleşmenin etkisiyle geleneksel dini yapılar sorgulanır hale gelmiştir. Bu süreçte bazı bireyler, dinin günlük yaşama ve kişisel yaşantıya dair koymuş olduğu kuralları ve inanan bireylerden dindarlık adına oluşan beklentileri bir baskı unsuru olarak algılayabilmektedir. Bu durum, bireylerin inançla olan bağlarını yeniden gözden geçirme ihtiyacı duymalarına neden olmaktadır. Hatta bazıları, daha pratik olduğunu düşündükleri bir kaçış yolu olarak din ile aralarına mesafe koyarak problem olarak algıladıkları durumu kendilerince çözüme kavuşturduklarını düşünebilmektedirler.

Dinsel yorgunluk ya da *din yorgunluğu* özellikle son dönemde Türkiye’de çokça gündeme gelen ve tartışmalara konu olan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Subaşı, 2023: 128-136). Modernleşme sürecinin getirmiş olduğu seküler yapının ve dışlayıcı ve içerik şekillendirici etkisiyle gelişen din anlayışıyla, geleneksel çerçevesini koruma gayreti içerisinde olan din anlayışı arasında devamlı bir çekişmeli ortam varolagelmiştir. Yaşanan modernleşmeyle birlikte din, laik ve seküler değerlerin etkisi altında adeta yeniden şekillenir olmuştur. Dinin geleneksel yapısını korumaya çalışması ise, modern hayatın sürekli değişen doğasıyla bir türlü uyum sağlayamamıştır. Bu süreçte popüler kültür, dini gündelik hayatın içine çekerek onu özgün ve derin anlamlarından uzaklaştırmıştır. Dinin o kapsayıcı ve derinlikli yapısı, giderek yüzeyselleşmiş, sonuç olarak din,

modern toplumun hızlı ve değişken akışı içinde anlamını bir ölçüde yitirmiş ve daha biçimsel, duruma göre şekil alan bir anlatıya dönüşmüştür. Bu çerçevede, daha ziyade dindar-muhafazakâr bireylerin muhatap olduğu bir modern dönem çatışmasını ifade eden kavram olarak karşımıza çıkan *dinsel yorgunluk* kavramı, dinin bizzatı kendisiyle değil, dindar yaşam çabası içerisinde olan birey maneviyatıyla alakalı (Subaşı, 2017: 2-3); dindar bireyin kendinden kaynaklı, sosyal, siyasi, ekonomik, eğitim gibi nedenlere bağlı olarak dini yaşamlarında karşılaştıkları bir yorgunluğu ifade eden (Aydın & Genç, 2025: 2) güncel bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma kapsamında, konuyla alakalı *din* ve *dinsel yorgunluk* kavramlarının kavramsal çerçevesi çizilecek, dinin insan hayatındaki yeri ve önemi irdelenecek, aynı zamanda bireyleri dini açıdan yoran unsurlar tespit edilerek söz konusu olgunun psikolojik boyutları incelenecektir. Çalışmayla geliştirilecek olan *Dinsel Yorgunluk Ölçeği (DYÖ)*, bu tükenmişlik halinin ölçülebilir hale gelmesi yanında bilimsel olarak değerlendirilmesine katkı sağlayacak ve din psikolojisi alanındaki araştırmalara yeni bir perspektif sunacaktır.

a. Teorik Çerçeve

a.a. Din

Din, insanlık tarihi boyunca var olan ve bireysel aynı zamanda toplumsal yaşamın temel yapı taşlarından biri olarak kabul edilen evrensel bir olgudur. Bu olgu, kültürel ve coğrafi farklılıklara bağlı olarak çeşitli biçimlerde tezahür etse de dinin özünde insanın varoluşsal sorulara yanıt arayışı, etik ilkelerin dayanaklarını oluşturma çabası ve aşkın bir varlıkla ilişki kurma arzusu yer alır. Akademik bağlamda, dinin tanımı ve içeriği üzerine yapılan tartışmalar oldukça çeşitlidir. Bu çeşitlilik, dinin yalnızca inanç sistemlerinden ibaret olmadığını; aynı zamanda dini uygulama ve ritüelleri, toplumsal yapılar içerisindeki işlevlerini, ahlaki düzenlemeleri ve bireysel deneyimleri de içeren çok katmanlı bir fenomen olduğunu göstermektedir.

Din kelimesinin etimolojik kökenine yönelik çeşitli yaklaşımlar bulunmakla birlikte, iki temel görüş ön plana çıkmaktadır (Yıldız, 2001: 20). Bu görüşlerden ilki, din sözcüğünün Arapça kökenli “deyn” kelimesinden türemiş bir mastar veya isim olduğu yönündedir (Tümer, 1987: 214-216).

Kelimeyi Arapça kökenli kabul eden bu perspektif, genellikle Kur’an metinlerini referans alarak dinin anlamını açıklamaya çalışmıştır. Cevherî’nin “adet, durum; ceza, mükâfat; itaat” şeklindeki üçlü tanımına ek

olarak, İbn Manzur'un "hesap" ve "İslam" anlamlarını da dâhil ettiği genişletilmiş tanımları bu bağlamda önemli yer tutar (Memiş, 2024: 31). Ayrıca, kaynaklarda "borç, itaat, yol, millet, mükâfat, ceza, hal, gidiş, hesap, saltanat, hüküm, tedbir" gibi farklı sözlük anlamlarının varlığı dikkat çekmekte ve bu anlamlar üzerine inşa edilmiş çok sayıda din tanımıyla karşılaşılmaktadır (Topaloğlu & Karaman, 1989: 112).

"Din" kelimesinin kökenine dair bir farklı görüş ise, oryantalist bakış açısıyla yapılan bazı değerlendirmeler çerçevesinde şekillenen ve bu terimin Arapça yer alan "deyn" (borç) kelimesinin kökeni itibarıyla Eski Farsça "daenā" sözcüğüne dayandığı savunulmaktadır (Yıldız, 2001: 20). Bu yaklaşıma göre, "daenā" zamanla fonetik ve morfolojik değişimlere uğrayarak "din" şeklini almıştır.

Öte yandan, "din" kelimesinin Arapça menşeli olmadığına ilişkin farklı görüşler de bulunmaktadır. Bu bağlamda, terimin kökeni; İbranice, Farsça, Yunanca, Süryanice ve hatta Ermenice gibi farklı dil ailelerine dayandırılmakta ve buna paralel olarak din kavramının tanımı da çeşitli biçimlerde yorumlanmaktadır.

Dine dair tanımlar, genellikle dinin işlevsel veya özüne yönelik boyutlarına odaklanır (Yapıcı, 2007: 9-14). İşlevsel tanımlar, dinin birey ve toplum için yerine getirdiği rollere vurgu yaparken (örneğin, toplumsal bütünleşme, psikolojik rahatlama, anlam sağlama), özüne yönelik tanımlar dinin temelinde yatan aşkın veya kutsal bir gerçekliğe işaret eder (Durkheim, 1995: 44). Dine dair evrensel bir tanım geliştirmedeki güçlük, dinin her kültürde farklı biçimlerde tezahür etmesinden ve sekülerleşme süreçleriyle birlikte dinin toplumsal rolünün dönüşmesinden kaynaklanmaktadır (Berger, 1967: 107). Ancak, tüm dinlere yönelik ortak bir paydayı vurgulamak gerekirse, dinin genellikle insanın kendisiyle, diğer insanlarla, doğayla ve nihai bir gerçeklikle olan ilişkisini düzenleyen bir çerçeve sunduğu söylenebilir. Bu çerçeve, kozmolojik açıklamalar, eskatolojik beklentiler, ahlaki ilkeler ve bireysel ibadet pratikleri aracılığıyla şekillenir.

Din, insanın aşkın bir varlığa inanma, ona yönelme ve bağlanma ihtiyacından doğan; dua, ibadet ve içsel tecrübelerle şekillenen inanç ve uygulamalar bütünü (Şentürk, 2008: 61) olarak da tarif edilebilir. Yine terim anlamıyla din, bireyin yaratıcı olarak benimsediği yüce kudrete karşı geliştirdiği inanç sistemini ve bu inancın sonucunda ortaya çıkan ritüel pratikleri ile ahlaki yönelimlerini düzenleyen bir yapılar bütünüdür (Ayverdi, 2016: 287). Başka bir tanıma göre ise din, insanı iyiye ve doğruya sevk eden; hayatın anlamlandırılmasına katkı sağlayan ve bireyin

hem bu dünyada hem de ahirette huzur ve mutluluğa ulaşmasını hedefleyen ilkesel bir değerler manzumesi (Kırbaçoğlu, 2014: 89-90) olarak tanımlanmaktadır.

Her dönemde olduğu gibi günümüzde de inceleme ve araştırma alanı olma hususunda kabul edilebilir bir popüleriteye sahip olan din kavramı, İslam dünyasında çoğunlukla Kelam âlimlerince yapılan Kuran temelli, ilahî kaynaklı iken Batı’da dine dair yapılan tanımlar felsefi, psikolojik ya da sosyolojik bir perspektife sahiptir. Ancak tüm bu yaklaşımlara rağmen en kapsayıcı, genel ve geniş tanımıyla din: “İnanan bireylerin hayatına yön veren, onları belirli değerler doğrultusunda şekillendiren örgütlü bir inanç ve ibadet sistemidir” (Cırhınlioğlu & Ok, 2013: 7). Aynı zamanda kutsal kabul edilen varlıklar, doğaüstü güçler veya aşkın bir Yaratıcı’ya yönelik inancı merkezine alan; bu inancın sonucu olarak çeşitli ritüel ve sembolik pratikleri kurumsallaştıran toplumsal bir yapıdır.

Din olgusu; Allah’ın Peygamber aracılığı ile gönderdiği ve her konuda insanları, akıl, irade ve istekleri doğrultusunda dünya ve ahirette hayırlı olan şeylere ulaştıracak bir sistemdir. İnananın tabiatüstü özelliklere sahip olarak kabul ettiği Yaratıcı ile kurduğu ruhsal ve manevi ilişkisi olarak tarif edilebilir. Öte yandan din hem bireyi hem de toplumları derinden etkileyen sosyo-kültürel bir kurumdur (Armaner, 1980: 75).

Din, yalnızca metafizik bir inançlar dizgesi değil; bunun ötesinde bireyin düşünsel, ahlakî ve yaşamsal tutumlarını belirleyen, insanı iyiye, doğruya ve faydalıya yönlendirmeyi hedefleyen tanrısal bir düzen olarak da değerlendirilebilir (Arslan, 2015: 159). Ayrıca din, bireyin varoluşunun anlam kazanması noktasında önemli bir işleve de sahiptir. Bununla beraber din, bireyin davranışlarını, değer yargılarını ve yaşam biçimini derinden etkileyen; kutsallık atfedilen semboller ve ritüeller aracılığıyla şekillenen, ilahî temelli bir inanış sistemi (Tokur, 2017: 99) olarak da tanımlanabilir. Bu bağlamda düşünüldüğünde dinin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde vazgeçilmez bir referans kaynağı olduğu, aynı zamanda insan yaşamında kurucu ve yönlendirici bir rol üstlendiği rahatlıkla ifade edilebilir.

a.b. Dinsel Yorgunluk

Son yıllarda, özellikle seküler yaşamın getirdiği hayat standartları ve modern yaşam tarzından kaynaklı stres faktörlerinin artmasına ve bireylerin yaşamlarındaki önceliklerinin değişmesine bağlı olarak, *dinsel yorgunluk* (*religious fatigue*) kavramı akademik literatürde giderek daha fazla ilgi görmeye ve gündeme gelmeye başlamıştır. Özellikle son dönemde ülkemizde sıklıkla “*din yorgunluğu*” şeklinde gündeme gelen ve bu kavramı

‘yorgun din’ olarak anlayarak, algılayarak haklı olarak karşı çıkanlar olmakla beraber, inandığı dinin öğretilerinden bağımsız ancak din adına sergilenen abartılı ve baskıcı bir dindarlık analizi nedeniyle ‘dinden yorulma - din yorgunluğu - dinsel yorgunluk’ şeklinde kavramsallaştırılabilecek durumun, özellikle genç kuşaklar arasında farklı birçok nedene bağlı olarak yaşanan bir realite haline geldiğini ifade edenler de mevcuttur (Edebi Genç Dergisi, 2017; Uyanık, 2021; Subaşı, 2023: 128-136).

Kavram, “*din yorgunluğu*” ya da “*dinsel yorgunluk*” olarak iki farklı ancak aynı anlam içeriğiyle kavramsallaştırılarak ele alınabilir. Bu kavram, bireylerin dini pratiklerdeki süreklilik veya baskıcı-ısrarcı dindar sosyal çevreyle olan ilişkileri bağlamında yaşadıkları duygusal, zihinsel ve ruhsal yıpranma halini ifade eder. Geleneksel anlamda dini, deneyim ve uygulamalarda genellikle bir rahatlama, güç ve anlam kaynağı olarak görme, zorluklar karşısında yaşanan travmalara karşı etkili bir başa çıkma aracı olarak kabul etme (Söylev, 2021: 121-125) varken, dinsel yorgunluk durumunda söz konusu olumlu beklentilerin aksine, dini çevrenin ve dindar yaşam şartlarının beraberinde getirebileceği zorluklar ve olumsuz sonuçlar ön plana çıkabilmektedir. Dinsel yorgunluğun yaşandığı durumlarda ise dine karşı ilgisizlik, kayıtsızlık ve dini olgulara karşı duyarsızlaşma (Frederick vd., 2018: 269-270) durumları istenmeyen sonuçlar olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Dinsel yorgunluk hali, bireyin dini yaşantısında karşılaştığı sürekli baskı, aşırı ritüel yükü, yaşamaya başladığı anlam kaybı ve inanç sistemine olan duygusal bağının sarsılmasına neden olacak türden yaşanan olaylar sonucunda ortaya çıkan psikolojik ve manevi anlamda yorulmuşluk halini ifade eden kavramdır. Hatta dinsel yorgunluğun daha yoğun yaşanmaya başladığı, dinsel ritüel ve aktiviteler açısından bitkinlik durumu ise manevi (dini) tükenmişlik hali olarak ifade edilebilir (Louw, 2015a: 1). Bu kavram, özellikle son yıllarda din psikolojisi literatüründe, bireylerin dini inanç ve dini pratiklerdeki süreklilikten, aynı zamanda bireysel dini yaşantı üzerinde oluşan çevresel baskı ve zorlamalardan, eleştiri ve kınamalardan ya da dindarlık kisvesi altında sergilenen dine zarar verici davranışlara şahit olunmasının birey üzerinde yarattığı zihinsel yorgunluk, bıkkınlık ve duygusal kopuşu anlamlandırmak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Geleneksel dindarlık anlayışlarında dinin bireye anlam, yön tayini ve psiko-sosyal destek sağladığı kabul edilmekle birlikte, modern yaşamın beraberinde getirdiği bireyselleşme, bilgiye erişimin artması ve eleştirel düşüncenin yaygınlaşması gibi etkenler sonucunda, bazı bireyler açısından dinin bireysel yaşam üzerinde bir baskı ve stres unsuru olarak algılanmaya başladığı gözlemlenmektedir.

Dinsel yorgunluk kavramı, *Dinsel Baskı*, *Gündelik Hayat* ve *İnanç İstismarı* olmak üzere üç temel boyutta ele alınabilir ve incelenebilir. Söz konusu boyutlar, bireyin hem içsel (psikolojik) hem de dışsal (toplumsal, kültürel ve dini yapılarla ilişkili) dinamiklerle karşı karşıya kalması neticesinde ortaya çıkan yorulmuşluk, tükenmişlik halini ifade etmektedirler.

Dinsel yorgunluk kavramını açıklarken ele alınabilecek olan ilk boyut, *Dinsel Baskı* boyutudur. Dini baskı, bireyin sosyal çevresi tarafından dini inanç, ibadet veya davranışlarına yönelik katı bir zorunluluk altında bırakılması; özgür iradesinin, eleştirel düşüncesinin ve dini deneyimlerinin sınırlandırılması olarak tarif edilebilir. Başka bir deyişle, dini kişi ya da grupların aile ya da baskıcı ve denetleyici rol üstlenen sosyal çevrenin, bireylerin gündelik dini yaşamları üzerinde bir kontrol mekanizması oluşturmak suretiyle onların kişisel özelliklerine uygun özerk dini yaşantılarını kısıtlamaları şeklinde de tarif edilebilir.

İnanç sistemlerinin ya da sistemin getirdiği gerekliliklerin inananlara baskıcı ve otoriter bir yaklaşımla sunulması, bireysel dini yaşantıda problemlere neden olabilecek bir durumdur. Erich Fromm'a göre, otoriter din anlayışı, bireyin itaat etmesini sağlamak amacıyla Tanrı'yı korku ve ceza unsurlarıyla sunar. Bu yaklaşım, bireyde yoğun bir suçluluk hissi ve bağımlılık duygusu oluşturur. Sonuç olarak, kişinin dini deneyimi, anlamlı bir yaşam pratiğinden çok, korkuya dayalı bir zorunluluğa dönüşür. Aile, toplumsal yapılar ya da dini liderler ve kurumlar aracılığıyla bu baskı, doğrudan veya dolaylı olarak bireyin dini hayatına etki eder (Fromm, 1990: 42-43).

Dini baskı bireylerde kaygı, düşük benlik saygısı, özyetersizlik ve süregelen bir suçluluk duygusuna yol açabilen durumdur; özellikle gelişim döneminde aşırı katı dini tutumlara maruz kalan bireyler, yetişkinlik dönemlerinde dine karşı içsel bir çatışma geliştirebilirler. Bu çatışma, uzun vadede bireyde dinsel yorgunluğa zemin hazırlayabilir. Özellikle dini normlara uymama neticesinde gelişen sosyal dışlanma, günahkâr ilan edilme ya da aile içi onay kaybı gibi sonuçlar, bireyin dini pratikleri istekli olmaktan ziyade baskı altında sürdürmesine yol açmaktadır (Oakley & Kinmond, 2013: 56-82).

Dinsel yorgunluk kavramının ne'liğini açıklamaya yönelik boyutlardan ikincisi, bireyin günlük dini yaşantısını esas alan *Gündelik Yaşam* boyutudur. Din, bireylerin gündelik hayatına anlam katan ve gündelik sosyal hayatlarına yönelik tutum ve davranışları üzerinde etkili olan (Yapıcı, 2016: 52) en güçlü olgulardan birisidir. Dünyevi olgu ve olayları, tecrübeleri değerlendirme ve anlamlandırılmalarında büyük öneme sahip

olan din olgusu, bireylerin varoluşsal sorgulamaları yanında, hayatın anlam ve gayesine dair zihnindeki birçok soruya çözüm üretmelerinde (Yapıcı, 2007: 11-12) temel argüman konumundadır. Zor zamanlarda bireyler için güvenli bir sığınak ve başa çıkma aracı olan din, bireylerin ruh sağlığını olumlu yönde destekleyen, aynı zamanda sosyal uyumunu da kolaylaştıran bir unsurdur. Dinin yer almadığı bir yaşam ya da baskıcı tarzda sunulan veya bireylere dayatılan din, bireylerin gündelik hayatında olumsuzlukları tetikleyebilecek, dinin birey hayatında işlevinin zayıflamasına hatta yok olmasına neden olabilecek, içsel tükenmişlik halini beraberinde getirebilecek hatalı bir yaklaşımdır. Bu anlamda ortaya çıkabilecek olan manevi tükenmişlik, bireyin dini yaşamında anlam kaybına uğraması, içsel bir boşluk hissetmesi, ibadetlerden tatmin sağlayamaması ve motivasyon eksikliği gibi belirtilerle kendini gösteren bir ruhsal durumdur. Bu durumu kişinin manevi kaynaklarının tükenmesi sonucunda ortaya çıkan bir *'varoluşsal çöküş'* olarak nitelendirmektedir (Louw, 2015b). Verilen açıklama doğrultusunda manevi tükenmişlik hali *'manevi bir depresyon'* olarak nitelendirilebilir. Bu depresif halin aşılmasında en önemli rol, bireylerin hayatına anlam katan ve gündelik hayatlarını düzenleyen ve bireyi ruhen destekleyen din olgusu ile mümkündür.

Bireylerde maneviyatla beslenmemiş, zorunlu dini ritüel boyutundan öteye geçemeyen ve içselleştirilemeyen ibadetler yanında, Yaratıcı ile güçlü bağların kurulamamış olması, ibadet ve güdelik dini yaşantıya dair uygulamalarda aile ve sosyal çevre baskısı, dinen suçluluk ve günahkarlık duygusu, dindar bireylerden ya da din adamlarından beklenmeyen hatalı dini davranışlar nedeniyle yaşanan hayal kırıklığı, kendini daha özgür hissetme ve dini anlamda yaşadığı sosyal baskıdan kurtulma arzusu, dini konularda yaşanan zihinsel tatminsizlik (Certel, 2022: 99-103), inananlar arasındaki güven eksikliği ve samimiyetsizlik (Karaçam, 2021) yanında baskıcı, cezaya dayalı ve hatalı din eğitimi, sosyal medya ve yayın organlarında karşılaşılan sıkıcı, klişe din anlatımları ve değişmeyen simalar, samimi bulunmayan dinî söylemler, din adına üretilen ancak inanç sistemiyle ilişkisi olmayan çelişkili söylemler bireylerde dine yabancılaşma ve manevi bir yorgunluk halini tetikleyen önemli nedenler arasında sayılabilir.

Bahsedilen dinsel yorgunluk nedenlerinin, kuşaklar arasında özellikle son jenerasyon olarak nitelendirilen ve daha fazla sorgulayıcı yapıya sahip olan Z Kuşağı genç bireylerin dini tutum ve söylemleri üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Söz konusu genç bireylerin, farklı birçok nedenden ötürü indirgemeci ya da dini, hayatlarına daha az etki eden bir unsur haline getirdikleri gözlenmektedir (Gökçe & Tekin, 2021: 202). Bu durumun ortaya çıkmasında değişen toplumsal

dinamiklerin ve küreselleşmenin bireyler üzerinde yaratmış olduğu olumsuz etkiyi de unutmamak gerekir (Şen, 2019: 150).

Dinsel yorgunluk ya da tükenmişlik halini doğurabilecek bir diğer etken ise gelişim dönemlerine has nedenlerden dolayı ortaya çıkan dini şüphe, kararsızlık ve çatışmaların istendik şekilde sonuçlandırılmaması da dine karşı bir kayıtsızlığa neden olabilmektedir (Koç, 2003: 121-125). Dini yaşantı ve davranışların sürekli denetlenmesi bireylerde, yapılan hataların manevi sonuçları itibarıyla büyük sonuçlar doğuracağı düşüncesine, kaygıya hatta bu nedenle ritüellerde yaşanabilecek düşüş nedeniyle Yaraticı katında değersizleştiği hissine kapılmaya neden olabilir.

Söz konusu durumun uzun süre devam etmesi halinde ise bireylerde dinî bir yorgunluk tetiklenebilmekte hatta manevi tükenmişlik hissiyle seyreden manevi kriz ve depresif durumlara neden olabilecek riskler barındırır. Ayrıca günümüzde gerek toplumsal gerekse düşünsel alanda birçok süreç üzerinde etkili bir faktör olan modernleşme ve beraberinde getirdiği seküler düşünce yapısı, küresel çapta bir kutsaldan kopuş-uzaklaşmayı da tetiklemiştir (Koç, 2017: 90). Bu durum, geleneksel yaşam tarzı içerisinde cereyan eden insani eşitsizlikler ve yoksunluklar gibi ontolojik güvensizlikler nedeniyle modernite karşısında dini sorgulanmaya başlamış, ardından bireysel düşünce yapısı dinî olmayan yönde bir değişim sürecine zorlanmıştır (Akgül, 2012: 195-196).

Yaygın kültürel yaşam haline gelmeye başlayan modernitenin beraberinde getirdiği seküler düşünce yapısından etkilenme ihtimali bulunan bireylerin de dini bir bocalama içerisine girmesi, çözümünü seküler ve rasyonel olduğunu düşündüğü din dışı yaklaşımlarda aramasına neden olabilmektedir. Bu durum da bireylerin dinin günlük yaşama dair kendisine çözüm üretmediği düşüncesine kapılmalarına, dolayısıyla yaşanacak içsel bir çatışma nedeniyle içsel-dinî bir yorgunluğun yaşanmasına neden olabilir.

Ölçekte yer alan ve dinsel yorgunluğa neden olabilecek bir diğer boyut ise *İnanç İstismarı* boyutudur. İnanç istismarı, bireyde yalnızca psikolojik değil, aynı zamanda derin manevi travmalara yol açabilecek bir durumdur. “Yaraticı adına konuşma” veya “İlahi otoriteyi araçsallaştırarak iradeyi bastırma” gibi pratikler, olumsuz dindar tipler, dini yaşama ait figürlerin dünyevileştirilmesi, yaşanan hayal kırıklıkları (Aydın & Genç, 2025: 3) bireyin hem Yaraticı algısını hem de dini kurumlara güvenini sarsmakta; bireylerde inanca karşı duyarsızlaşma, öfke ve yabancılaşma gibi patolojik sonuçlar doğurabilmektedir.

İnanç istismarı, özellikle dinî gruplarda, grup içi kontrol mekanizmalarıyla pekiştirilir. Bireylerin dış dünyayla etkileşimi kısıtlanır, eleştirel düşünce bastırılır ve lider mutlak otorite olarak kutsanır. Bu yapılar, bireyi bağımlı ve edilgen bir konuma sürükleyerek ileride dini değerlere karşı öfke, korku ve yabancılaşma gibi tepkiler geliştirmesine neden olabilir. Ayrıca inanç istismarına maruz kalan bireyler, “manevi yetersizlik” algısıyla suçluluk ve değersizlik duyguları içine sürüklenebilir. Yaratıcı’nın sevgisini hak etmediğine inanan birey, özellikle travma geçmişi varsa, kendilik algısını derinden yaralayabilir. Yaşanması muhtemel bu olumsuzluklar, bireylerde dinsel bir yorgunluk halini tetikleyebilecek durumlardır. Söz konusu olumsuz ve yorucu süreç, bireylerde yalnızca dini inanca karşı ilgisizlik ve kayıtsızlıkla hatta dinden uzaklaşmayla değil, aynı zamanda benliğin çözülmesiyle sonuçlanabilecek çok boyutlu bir sömürüye evrilebilir.

Dinsel yorgunluk kavramından kastedilen asli itibariyle bizatihi dinin kendisinden kaynaklı bir yorgunluk anlayışı olmayıp, din kavramı etrafında şekillenen, üstlenilmiş dini sorumluluklara bağlı olarak ortaya çıkan dindar fiilleri anlaşılmalıdır (Subaşı, 2017: 228). Ayrıca ifade etmek gerekir ki, her ne kadar dinsel yorgunluk bireysel bir durum gibi algılsa da son yıllarda bu olgunun toplumsal bir boyut kazandığı dikkat çekmektedir. Baskıcı dini yapılar ve inancın kötüye kullanılması, özellikle genç kuşakların dine yönelik bir güvensizlik geliştirmesine ve dinle arasına mesafe koymalarına yol açmıştır. Bazı durumlarda bu mesafe, dini tamamen terk etme düzeyine kadar varabilmektedir. Dijital mecralar ve sosyal medya üzerinden, dini otoritelerin hatalı ya da tartışmalı tutumlarına yönelik eleştirilerin artmasıyla birlikte, dinsel yorgunluk kavramı toplum genelinde daha fazla görünürlük kazanmış ve yaygın biçimde tartışılır hâle gelmiştir. Dinsel yorgunluk, dinin daha ziyade popüler ilgiyle şekillenen maneviyet arayışlarına malzeme edilmesiyle (Subaşı, 20217: 228) zuhur eden bir durumu ifade eden durum olarak tarif edilebilir.

Bu çerçevede, dinsel yorgunluk kavramı yalnızca bireysel bir ruh hali olmanın ötesinde, toplumun dinle kurduğu ilişkiyi yeniden şekillendiren sosyolojik bir süreç olarak da değerlendirilebilir. Özellikle genç nesillerin dine karşı ilgisinin azalması, dini yapılara duyulan güvenin zayıflaması ve maneviyatın bireysel yaklaşımlarla yeniden tanımlanması, bu toplumsal değişimin önemli işaretlerindedir. Bu süreçte, dinsel yorgunluk yaşayan bireylerin bir kısmı dini tamamen terk etmese de daha kişisel ve esnek bir inanç anlayışına yönelerek bir tür “inançta yenilenme” ya da bir başka deyişle kendince bir “inançlarda reform” arayışını benimseyebilmekte-

dir. Bunun en temel nedeni ise sorgulayıcı kişilik yapısına sahip bireylerin dine yönelen ilgi ve arayışlarının yeterli düzeyde sağlam ve tutarlı bilgi zemininde tatmin edilemeyeşidir de denebilir. Öz cümleyle din yorgunluğu ya da dinsel yorgunluk olgusu, günümüzde öne çıkan din yorumlarının mevcut sorgulama alanına yeterli düzeyde karşılık verememesiyle alakalıdır (Subaşı, 2017: 228) da denebilir.

Alanyazında yapılan araştırmalarda, 'dinsel yorgunluk' kavramının oldukça yeni olması nedeniyle literatürde bu kavramı birebir ele alan çalışmaların çok sınırlı olduğu ve din psikolojisi alanında yapılması muhtemel alan araştırmalarında dinsel yorgunluk düzeyini ölçmeye yönelik bir ölçme aracının bulunmadığı gözlenmiştir. Geliştirilen bu ölçek ile alandaki bu açığın kapatılması ve süreç içerisinde yapılması muhtemel ampirik çalışmalarda veri toplamada kullanılabilecek ölçme aracının oluşturulması hedeflenmiştir.

b. Yöntem

Bu çalışma, din psikolojisi alanında bireylerin öznel dini deneyimleri ve içsel duygu durumlarını niceliksel olarak değerlendirmek amacıyla psikometrik özellikleri güçlü bir ölçek geliştirmeyi hedeflemektedir.

b.a. Ölçek Geliştirme Süreci

Ölçek geliştirme sürecinde, belirli adımların takip edilmesini gerektirir. Ölçek geliştirme sürecinde temel olarak iki farklı yaklaşım bulunmaktadır: Birinci yöntem, daha önce geliştirilmiş bir ölçeğin farklı bir kültürel bağlamda veya dilde kullanılabilmesi için gerekli uyarlama çalışmalarını kapsarken; ikinci yöntem ise yeni bir kavram veya araştırma alanı için orijinal bir ölçme aracı oluşturmayı içerir (Karakoç & Dönmez, 2014: 39-49). Araştırmacılar, bu yöntemlerden hangisini seçeceklerini, çalışmalarının amacına ve eldeki imkanlara göre belirlemektedir. Yapılan bu çalışmada, alanyazında dinsel yorgunluk konusunda bir ölçme aracının var olmadığı tespit edilmesine müteakiben, gelecekteki bilimsel araştırmalara katkı sağlaması amacıyla *Dinsel Yorgunluk Ölçeği (DYÖ)*'nin geliştirilmesinin gerekli görülmesi nedeniyle özgün bir ölçek geliştirme çalışması gerçekleştirilmiştir. Geliştirilen bu ölçeğin, alanındaki önemli bir ihtiyacı karşılayacağı düşünülmektedir.

Bu sürecin ilk aşaması, alanda uzman isimlerin görüşleri doğrultusunda potansiyel ölçek maddelerinin yer aldığı bir formun oluşturulmasıdır. Söz konusu formun hazırlanmasını takiben, ölçeğin küçük bir denek grubu üzerinde test edildiği bir ön uygulama gerçekleştirilir (Yurdagül, 2005: 771). Ön uygulamanın ardından, daha kapsamlı bir denek kitlesiyle esas uygulama yapılır. Bu evrede, ölçeğin geçerliliği ve güvenilirliği

gibi psikometrik nitelikleri analiz edilerek değerlendirilir (Erkuş, 2022: 25-64).

DYÖ'nin gerçekleştirilmesi amacıyla alanyazında mevcut kuramsal ve ampirik çalışmaların sistematik bir analizine dayanarak, dini inanç sistemleri, uygulamalar ve duygusal süreçlerin çok boyutlu yapısını yansıtan kapsamlı bir madde havuzu oluşturulmasının ardından ölçeğin yapısal geçerliliğini ve psikometrik sağlamlığını test etmek üzere, çeşitli sosyo-demografik profillere (yaş, cinsiyet, sınıf düzeyi, yaşanan yer ve kalınan yer) sahip örneklem gruplarından online anket yöntemiyle toplanan veriler istatistiksel analizlerle incelenmiştir. Katılımcıların, araştırmacı tarafından oluşturulan beşli likert tipi derecelendirme özelliğine sahip, madde havuzundan seçilerek oluşturulan ölçek üzerinden sundukları yanıtlar, açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri, iç tutarlılık katsayıları (Cronbach's α), test-tekrar test güvenilirliği ve çeşitli geçerlilik analizleri (yapısal, yakınsak ve ayırt edici) ile değerlendirilmiş; böylece ölçeğin psikometrik özellikleri ortaya geçerli ve güvenilir bir araç olarak yapılandırılması sağlanmıştır.

Araştırma öncesinde etik ilkeler doğrultusunda Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Beşerî Bilimler Etik Kurulu'na başvurulmuş ve kurulun 24 Nisan 2024 tarihli, 148 numaralı toplantısında alınan 23 numaralı karar ile çalışmanın yürütülmesine izin verilmiştir. Literatür taramasının tamamlanmasının ardından araştırmacı tarafından 25 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuştur. Ölçek geliştirme konusunda uzmanlaşmış beş akademisyenden, hazırlanan maddeleri "*açıklık, gereklilik ve özgünlük*" kriterleri çerçevesinde değerlendirmeleri talep edilmiş ve bu değerlendirme neticesinde beş maddenin ölçek formundan çıkarılmasına karar verilmiştir.

Araştırmanın ilk pilot uygulaması, çeşitli demografik niteliklere sahip 217 gönüllü katılımcı üniversite öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Bu ön uygulama sürecinde, 20 maddeden oluşan ölçek formu, farklı demografik özelliklere sahip gönüllü 217 üniversite öğrencisine uygulanmıştır.

Elde edilen uygulama verileri üzerinde gerçekleştirilen Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) sürecinde, faktörler arasında olası ilişkilerin varlığı varsayımından hareketle Promax eğik döndürme tekniği kullanılmıştır. Promax eğik döndürme yöntemi, faktörler arasındaki yüksek korelasyonların daha isabetli bir şekilde belirlenmesine olanak tanıdığı için ve faktörler arasında bir ilişkinin beklendiği durumlarda tercih edilmesi önerilen bir yaklaşımdır (Büyüköztürk, 2002: 476-477).

DYÖ'ye yönelik uygulanan faktör analizi neticesinde, ölçeğin faktör

yük değerleri incelenmiş olup, faktör yük değeri 0,40'tan düşük bir madde gözlenmemiştir. Fakat testlerde ortaya çıkan faktörlerde aynı anda değer alan bir madde tespit edilerek analiz dışı bırakılmıştır. Bu prosedürün gerekçesi, Büyüköztürk (2020: 135) tarafından belirtilen, benişik maddelerin farklı faktörlerde sergiledikleri ilişki düzeyleri arasındaki farkın 0,10'dan düşük olması durumunda ilgili maddenin analizden çıkarılması prensibidir. Bu aşama, ölçeğin faktöriyel yapısının daha belirgin ve tutarlı bir şekilde ortaya konulması amacını taşımaktadır. Kalan 19 maddeye tekrar Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) uygulanmış ve analiz kapsamındaki tüm maddelerin faktörlere uygun bir dağılım gösterdiği tespit edilerek üç faktörlü bir yapı elde edilmiştir.

DYÖ'nün geliştirilmesine yönelik son olarak, önceki katılımcılardan tamamen farklı bir örneklem öğrenci grubuyla bir ana uygulama daha yapılmıştır. Çünkü ölçek geliştirmede ideal bir modelin ancak çeşitli örneklem gruplarıyla çalışmak ve farklı faktör yapılarını sınamak suretiyle elde edilebileceği belirtilmektedir (Güngör, 2016: 108). Bu aşamada, ilk uygulamadaki katılımcılardan farklı 230 kişilik bir gruba taslak form sunulmuş ve elde edilen veriler Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) ile incelenmiştir. Bu aşamada da faktör yük değeri 0,40'tan düşük bir madde tespit edilerek ölçekten çıkarılmış ve bulgular kısmında ayrıntılı olarak sunulduğu üzere, DFA sonuçları ölçeğin 18 maddeden ve 3 alt faktörden oluştuğunu, bu nihai formunun kabul edilebilir düzeyde işlediğini göstermiştir.

Dinsel Yorgunluk Ölçeği'nin (DYÖ) geliştirilmesine yönelik yürütülen ve ölçeğin test-tekrar test güvenilirliğinin incelendiği üçüncü uygulamada 73 katılımcı yer almıştır. Katılımcı sayısının belirlenmesinde, ölçekteki madde sayısının beş ila on katı olması kriteri gözetilmiş olup hem pilot çalışmada hem de nihai çalışmada bu gereklilik karşılanmıştır.

Bu araştırma, bireysel dini deneyimlerin bilimsel ölçümüne yönelik standart bir enstrüman sunarak, din psikolojisi alanında karşılaştırmalı ve kesitsel çalışmalara metodolojik bir temel oluşturacağına inanılmaktadır.

b.b. Verilerin Toplanması ve Analizi

Ölçek geliştirme çalışması için 2024 yılı nisan ayında başlatılan ön pilot uygulama ve aynı yılın mayıs ayında gerçekleştirilen ikinci yani asıl uygulama, çevrim içi yöntemle gerçekleştirilmiştir. Etik izin alındıktan sonra çalışma, toplam 520 üniversite öğrencisi kadın ve erkek gönüllü katılımcıyla yürütülmüştür. Ölçeğin geçerliliğini değerlendirmek için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA)

yapılmıştır. Güvenirlilik analizi için Cronbach's Alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanmış, faktörler arası ilişkiler ise Pearson korelasyon katsayısı ile incelenmiştir. SPSS-26 paketi güvenilirlik ve AFA analizleri için, DFA analizi için ise AMOS-22 paketi kullanılmıştır.

Faktör analizinin veri setine uygunluğunu belirlemek için korelasyon matrisi, Barlett ve KMO testleri kullanılmış; faktörlerin oluşturulmasında yamaç grafiği ve özdeğer istatistikleri değerlendirilmiştir. Faktörlerin yorumlanması, anlamlandırılması ve isimlendirilmesinde Promax eğik döndürme tekniği kullanılmıştır. Faktör sayısının belirlenmesinde, açıklanan varyans oranının yüksek olması, yamaç grafiği ve özdeğerlerin 1'den büyük olması kriterleri dikkate alınmıştır.

Ölçeğin güvenilirliğini değerlendirmek için Cronbach's Alfa değeri kullanılmış, özellikler açısından madde toplam korelasyonları ve faktörler arası korelasyonlar incelenmiştir.

b.c. Ölçeğin Derecelendirme Sistemi

Katılımcılara dinsel yorgunluk düzeylerini belirleyebilmek amacıyla, her bir madde için "*Hiç Katılmıyorum*" (1), "*Katılmıyorum*" (2), "*Kararsızım*" (3), "*Katılıyorum*" (4), "*Tamamen Katılıyorum*" (5) şeklinde beşli Likert tipi seçenek sunulmuştur. Örneğin, "*Çevremdeki insanların dinî içerikli uyarılar yapıp beni uyarmalarından sıkılıyorum.*" maddesi için katılımcılar bu seçenekler arasından tercih yapmışlardır.

Ölçeğin toplam puan aralığı 18 ile 90 arasında değişmekte olup, 18 puan "*Hiç Katılmıyorum*" düzeyini, 90 puan ise "*Tamamen Katılıyorum*" düzeyini ifade etmektedir.

b.d. Örneklem ve Demografik Özellikleri

20 maddeden meydana gelen "*Dinsel Yorgunluk Ölçeği*" formu, araştırmanın ilk pilot çalışması olan Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) aşamasında 217 üniversite öğrenci grubuna; ikinci test aşaması olan Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) aşamasında, ilk pilot çalışmadan farklı 230 kişilik bir öğrenci grubuna ve üçüncü deneme aşaması olan nihai test aşamasında ise diğer test gruplarından farklı 73 öğrencine uygulanarak ölçeğin test-tekrar test güvenilirliği uygulaması gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla çalışma grubu, farklı demografik özelliklere sahip birbirinden farklı toplam 520 gönüllü katılımcı üniversite öğrencisinden oluşmaktadır.

Yapılan ölçek geliştirme çalışmasında, örneklem büyüklüğünün ölçekteki madde sayısının beş ile on katı arasında olması önerilmektedir (Can, 2016: 319; DeVellis, 2014: 157). Gerçekleştirilen tüm uygulama

süreçlerinde de bu önerilen katılımcı sayısına ulaşılmıştır. AFA ve DFA verilerinin uygulandığı katılımcılara ait sosyo- demografik özellikler Tablo-1’de sunulmuştur:

Tablo-1:

Örneklemin demografik özellikleri			
	Demografik Özellikler	n	%
Cinsiyet	Erkek	138	26,5
	Kadın	382	73,5
Sınıf Düzeyi	Hazırlık	38	7,3
	1. Sınıf	133	25,6
	2. Sınıf	152	29,2
	3. Sınıf	160	30,8
	4. Sınıf	37	7,1
Yaş	Min/Maks-Ort/Ss	18/36	22,31/3,44
Yaşanılan Yer	Büyükşehir	184	35,4
	Şehir	168	32,3
	İlçe	101	19,4
	Kasaba veya köy	67	12,9
Kalınan Yer	Aile veya akrabalarla ile birlikte	83	16,0
	Apart	48	9,2
	Devlet yurdu	252	48,5
	Kendine ait ev	26	5,0
	Öğrenci evi	19	3,7
	Özel yurt	92	17,7

Örneklemin yaş ortalamasının 22,31 olduğu, %73,5 oranında kadın, %26,5 oranında erkek olduğu, %7,3 oranında hazırlık öğrencisi, %25,6 oranında 1. sınıf, %29,2 oranında 2. sınıf, %30,8 oranında 3. sınıf %7,1 oranında 4. sınıf olduğu görülmektedir.

Örneklemin %35,4 oranında büyükşehirde, %32,3 oranında şehirde, %19,4 oranında ilçede, %12,9 oranında kasaba ve köyde yaşadığı, %16,0 oranında aile veya akrabalarla ile birlikte, %9,2 oranında apartta, %48,5 oranında devlet yurdunda, %5,0 oranında kendine ait evde, %3,7 oranında öğrenci evinde ve %17,7 oranında özel yurttaki kaldığı saptanmıştır.

Tabloda yer alan örneklemin sosyo-demografik özellikleri incelendiğinde, araştırmada olası en yüksek çeşitliliğin sağlanması amacıyla örneklem seçiminde farklı demografik özelliklere sahip gruplardan bireylerin dahil edilmesine özen gösterildiği anlaşılmaktadır.

c. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde *Dinsel Yorgunluk Ölçeği*’ne uygulanan geçerlilik ve güvenilirlik analizlerine ait bulgulara yer verilmiştir.

c.a. Geçerlilik Analizi

Geçerlilik analizinin ilk aşamasında, verilerin faktör analizine uygunluğunu değerlendirmek amacıyla (Karasar, 2022: 195-196) Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Yeterlilik Testi ve Bartlett Küresellik Testi uygulanmıştır. KMO testinden elde edilen değerlerin yorumlanmasına ilişkin literatürde, 0,80 ve üzeri “mükemmel”, 0,70-0,80 arası “iyi”, 0,60-0,70 arası “orta”, 0,50-0,60 arası “zayıf” ve 0,50 altı ise “kabul edilemez” olarak kabul edilmektedir (Büyüköztürk, 2002: 470-483; Yurtkoru vd., 2018: 80).

Bu çalışmada yapılan KMO analizi sonucunda 0,78 değeri elde edilmiş olup, bu durum örneklem yeterliliğinin iyi düzeyde olduğunu göstermektedir. Bartlett Küresellik Testi sonuçları ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur [$\chi^2=2220,901$; $p<0,00$]. Elde edilen bu bulgular, analiz için kullanılan veri setinin faktör analizi yapmaya uygun olduğunu ve örneklem büyüklüğünün yeterli düzeyde bulunduğunu ortaya koymaktadır.

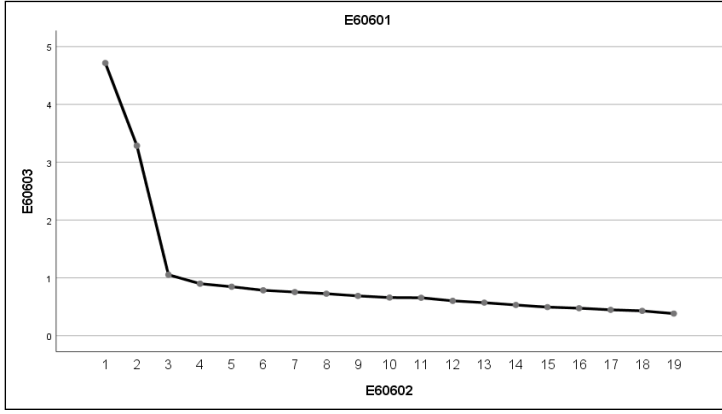
c.b. Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA)

Örneklem büyüklüğünün faktör analizine uygunluğu doğrulandıktan sonra, veri analizinde temel bileşenler analizi tekniği kullanılmıştır. Bu teknik, Büyüköztürk (2020) ve Seçer (2018) tarafından da vurgulandığı gibi, değişken sayısını azaltmayı ve anlamlı kavramsal yapılar ortaya çıkarmayı hedefleyen, yaygın olarak kullanılan ve yorumlanması kolay bir istatistiksel yöntemdir (Büyüköztürk, 2020: 135; Seçer, 2018: 13-14).

Ölçeğin faktör sayısını belirlemek amacıyla, analiz sürecinde yamaç grafiği, öz değerler ve açıklanan varyans oranları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Şekil 1’de sunulan yamaç grafiği, eğimin başlangıçta keskin bir düşüş sergilediğini, ancak dördüncü noktadan itibaren düzleştiğini göstermektedir.

Ayrıca, nokta aralıklarında öz değeri 1’den büyük olan üç faktörün varlığı tespit edilmiştir. Koçak ve arkadaşları (2016) tarafından belirtildiği üzere, yamaç grafiği paralel analizle birlikte değerlendirildiğinde, anlamlı faktör sayısının üç olarak belirlendiği ve dördüncü faktörden sonraki faktörlerin paralellik arz ettiği sonucuna ulaşılmıştır (Koçak vd., 2016: 345). Yamaç grafiği ile ilgili görsel Şekil-1’de verilmiştir.

Şekil-1:
Dinsel Yorgunluk Ölçeği yamaç grafiği

Yamaç grafiği (scree plot) incelenmesinin ardından, faktör yapısını belirlemek amacıyla “Component Matrix” tablosu analiz edilmiştir. Analiz sonucunda ölçeğin çok boyutlu bir yapı sergilediği tespit edilmiş ve bu nedenle rotasyon işlemi uygulanmasına karar verilmiştir. Rotasyon tekniği olarak, faktörler arasında korelasyon olabileceği öngörüsüyle eğik döndürme yöntemi (promax rotation) tercih edilmiştir. Rotasyon sonrasında elde edilen özdeğerler (eigenvalues), faktör yük değerleri, açıklanan varyans ve toplam varyans oranları Tablo 2’de sunulmuştur:

Tablo-2:
Açıklanan toplam varyans tablosu

Bileşen	Başlangıç Özdeğer			Yüklenen Faktörlerin Karelerinin Dağılımı			Rotasyon Sonrası Dağılım
	Toplam	Varyans %	Birikimli %	Toplam	Varyans %	Birikimli %	Toplam
1	4,716	24,822	24,822	4,106	21,610	21,610	3,518
2	3,286	17,295	42,117	2,672	14,062	35,673	3,633
3	1,054	5,547	47,664	,439	2,309	37,982	2,326

Birinci ana uygulamada elde edilen verilere yapılan AFA analizinde değişik faktörlerde ilişki düzey aralığı 0,10’nın altında kalacak şekilde birden fazla faktörde yer alan bir madde ölçekten çıkarılmıştır. İkinci deneme uygulamasında ise yük değeri bir maddenin (9. Madde) dışında 0,40’tan aşağıda, negatif ve diğer faktörlerle birlikte değer alan bir madde görülmemiştir. Ölçekte yer alan 9. maddenin istatistiksel kriterde çok küçük bir farkla (0,031) 0,36 değer aldığı ve 0,40’ın altında kaldığı gözlenmiş, ilk aşamada maddenin teorik önemi ve faktör bütünlüğüne katkısı dikkate alınarak sınırda kabul edilerek tolere edilmiştir. Tekrar edilen döndürme işlemleri neticesinde 19 maddenin öz değeri 1’in üzerindeki üç faktörde kümelendiği ve bunların da ölçeğin toplam varyansının

%47,66'sını açıkladığı tespit edilmiştir. Faktör analizinde varyans oranları ne kadar yüksek olursa, ölçeğin faktör yapısı da o kadar güçlü olmaktadır (Tavşancıl, 2014: 45). Faktör sayısı arttıkça açıklanan varyansın artması beklenmektedir. Bununla birlikte sosyal bilimlerde açıklanan varyansın %40 - %60 arasında olması kabul edilmektedir (Çokluk vd., 2014). Bu bağlamda ölçeğin açıklanan varyansının yeterli düzeyde olduğu ifade edilebilir.

Bu çalışmada açıklanan varyansın %47,66 çıkması faktör yapısının yeterli düzeyde olduğunu göstermektedir.

Faktör analizinin ardından elde edilen “Döndürülmüş Bileşen Matrisi (Rotated Component Matrix) “ dağılımları Tablo-3’te verilmiştir. Bu değerler üç faktörden oluşan ölçeğin geçerli bir yapıda olduğunu göstermektedir.

Tablo-3:
Bileşenler matrisi dağılımları

	Maddeler	1	2	3
1	Giyim kuşamının dine uygun olup olmama yönüyle değerlendirilip, eleştirilmesi beni yoruyor.	,708		
2	Din eğitimi almam hususunda ailemin ısrarcı ve baskıcı tutum ve tavırları beni bunaltıyor.	,625		
3	Ceza ve korkuya dayalı din anlatımları duymaktan hoşlanmıyorum.	,622		
4	Başıma gelen olumlu-olumsuz olayların sebep ya da sonuçlarının dinle ilişkilendirilmesinden hoşlanmıyorum.	,593		
5	Dini vecibelerimi yerine getirmem konusunda çevremdekilerin denetleyici tavırlar sergilemesi bana bıkkınlık veriyor.	,567		
6	Tutum ve davranışlarımın dine uygunluk açısından değerlendirilmesi bana bıkkınlık veriyor.	,551		
7	Dinin, hayatımın her alanına fazla müdahale etmesi beni yoruyor.	,491		
8	Aynı simalardan ve aynı üsluba dayalı din anlatımlarından haz alamıyorum.	,436		
9	Birilerinin kendini dinin sahibi yerine koyup söylemlerimi din adına denetlemesi beni rahatsız ediyor.	,369		
10	Dinin müjdeleyici ve sevdirici olmayı emrettiğine inanıyorum.	,661		
11	Din, insanların hayatını kolaylaştıran, problemlere çözüm sunan bir değerdir.	,648		
12	Dinin, hayatın her alanını düzenleyen kurallar koymasını doğal karşılıyorum.	,641		
13	Tesettürün dinin emri olduğuna ve örtünmek gerektiğine inanıyorum.	,584		
14	Dinin koyduğu kurallara göre yaşıyor, bundan dolayı da içsel huzur duyuyorum.	,576		

15	İbadet, dua gibi dinî ritüeller süreklilik arz etse de yerine getirmekten zevk alıyorum.	,518
16	Dini içerikli konuşmaları dinlemek bana sıkıcı geliyor.	,463
17	Dinin istismar aracı olarak kullanılmasından ve kişisel menfaatlere alet edilmesinden nefret ediyorum.	,764
18	Dini konuların medyada samimiyetten uzak yapmacık ve teatral bir üslupla işlenmesi beni rahatsız ediyor.	,607
19	Dini olmayan inanç ve uygulamaların dinde varmış gibi dayatılmasından hoşlanmıyorum.	,460

Yapılan faktör analizinin ardından birinci faktörün 9 maddeden oluştuğu ve yük değerlerinin 0,369 ile 0,708 arasında değiştiği, ikinci faktörün 7 maddeden oluştuğu ve yük değerlerinin 0,463 ile 0,661 arasında değiştiği, üçüncü faktörün 3 maddeden oluştuğu ve yük değerlerinin 0,460 ile 0,764 arasında değiştiği belirlenmiştir. Maddelerin içerikleri değerlendirilerek birinci faktör “*Dinsel Baskı*”, ikinci faktör “*Gündelik Hayat*”, üçüncü faktör ise “*İnanç İstismarı*” olarak isimlendirilmiştir. Araştırmada DYÖ faktör yük değerlerinin 0,984-0,496 arasında olduğu görülmektedir. Bu değerler DYÖ’nün yüksek düzeyde ilişkili maddelerden oluştuğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2020: 134).

Ölçeklerin yapı geçerliliğinin değerlendirilmesinde, alt boyutlar arasındaki korelasyonel ilişkilerin analizi önemli bir yöntem olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, söz konusu ölçeğin (DYÖ) alt ölçekleri arasındaki ilişki düzeyini belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi uygulanmış ve elde edilen istatistiksel bulgular Tablo-4’te sunulurken yorumlanmıştır. Bu analiz, ölçeğin yapı geçerliliğine ilişkin ampirik kanıt sağlamaktadır.

Tablo-4:
Faktörler arası ilişkiyi gösteren korelasyon analizi

Faktör	Dinsel Baskı	Gündelik Hayat	İnanç İstismarı
Dinsel Baskı	<i>r</i>	1	,382
	<i>p</i>		,000
Gündelik Hayat	<i>r</i>		1
	<i>p</i>		,412
İnanç İstismarı	<i>r</i>		
	<i>p</i>		1

** Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo-4 incelendiğinde, ölçekte yer alan bütün faktörler arasında orta seviyede, pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Çünkü “korelasyon katsayısının, mutlak değer olarak 0,50’nin altında olması dü-

şük düzeyde, 0,50 ile 0,70 arasında olması orta düzeyde, 0,70'nin üstünde olması ise yüksek düzeyde bir ilişki olduğu" şeklinde kabul edilmektedir (Büyüköztürk, 2020: 32). Ölçeği oluşturan faktörler arasındaki ilişkinin yönü ve düzeyine detaylı şekilde bakıldığında elde ettiğimiz sonuçlar şu şekildedir:

Dinsel Baskı faktörüyle Gündelik Hayat, ($r=0.382$; $p<0,05$) ve İnanç İstismarı ($r=0.313$; $p<0,05$) arasında pozitif yönlü orta düzeyde ilişki bulunmuştur.

Gündelik Hayat faktörüyle İnanç İstismarı faktörü arasında negatif yönlü orta/düşük düzeyde ilişki ($r=-0.412$; $p<0,05$) bulunmuştur.

c.c. Doğrulatoryıcı Faktör Analizi (DFA)

Nihai çalışmada verilerin AFA'da beliren çoklu faktör yapısına uygunluğu AMOS programı kullanılarak yapılan Doğrulatoryıcı Faktör Analizi (DFA) testi ile incelenmiştir. Yapılan Doğrulatoryıcı Faktör Analizi (DFA) sonucunda (AFA) testinde ölçek bütünlüğü ve faktör katkısı nedeniyle tolere edilmiş olan ve faktör yük değeri 0,40'tan küçük olan 9. Madde, bu aşamada daha iyileştirilmiş bir model uyumu temin edebilmek amacıyla, daha katı bir değerlendirmeye nihai olarak ölçekten çıkartılmıştır. Bununla birlikte faktörler arası ilişkinin 0,41 ile 0,70 arasında değer aldığı ve faktörlerin orta/yüksek seviyede birbirini açıkladığı görülmüştür.

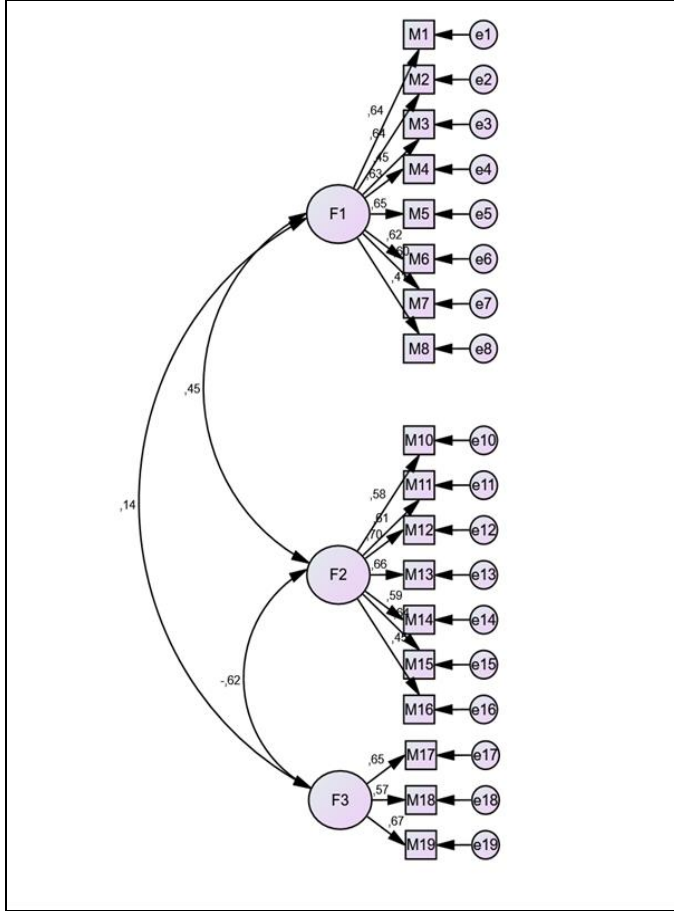
Tablo-5:
Doğrulatoryıcı faktör analizi uyum indeksi sonuçları

Uyum İndeksi	Mükemmel Düzey	Kabul Edilebilir Düzey	Sonuç	Değer
X^2/sd	$0 \leq X^2/df \leq 2$	$2 \leq X^2/sd \leq 5$	2,78	Kabul edilebilir
RMSEA	$0,00 \leq RMSEA \leq 0,05$	$0,05 \leq RMSEA \leq 0,08$	0,06	Kabul edilebilir
SRMR	$0,00 \leq SRMR \leq 0,05$	$0,05 \leq SRMR \leq 0,10$	0,06	Kabul edilebilir
NFI	$0,95 \leq NFI \leq 1,00$	$0,90 \leq NFI \leq 0,95$	0,93	Kabul edilebilir
RFI	$0,95 \leq RFI \leq 1,00$	$0,90 \leq RFI \leq 0,95$	0,92	Kabul edilebilir
CFI	$0,95 \leq CFI \leq 1,00$	$0,90 \leq CFI \leq 0,95$	0,91	Kabul edilebilir
GFI	$0,95 \leq GFI \leq 1,00$	$0,90 \leq GFI \leq 0,95$	0,93	Kabul edilebilir
IFI	$0,95 \leq IFI \leq 1,00$	$0,90 \leq IFI \leq 0,95$	0,91	Kabul edilebilir
TLI / NNFI	$0,95 \leq TLI \leq 1,00$	$0,90 \leq TLI \leq 0,95$	0,91	Kabul edilebilir
PGFI	$0,95 \leq PGFI \leq 1,00$	$0,50 \leq PGFI \leq 0,95$	0,71	Kabul edilebilir
PNFI	$0,95 \leq PNFI \leq 1,00$	$0,50 \leq PNFI \leq 0,95$	0,74	Kabul edilebilir

Tablo-5'te görüldüğü üzere Ki kare değeri $x^2=367,472$, Serbestlik Derecesi (sd)=132, Anlamlılık değeri (p)=0,00; (x^2/sd)=2,78, Tahmin hatalarının ortalamasının karekökü (RMSEA)=0,06, Standartlaştırılmış

Hata Kareleri Ortalamasının Karekökü (SRMR)=0,07, Normlaştırılmış Uyum İndeksi (NFI)=0,93, Görelî Uyum İndeksi (RFI) = 0,92, Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI)=0,91, Fazlalık Uyum İndeksi (IFI)=0,91, Turker-Lewis İndeksi veya Normlaştırılmamış Uyum İndeksi (TLI/NNFI)=0,91, Sıkı İyilik Uyum İndeksi (PGFI)=0,71 ve Sıkı Normlaştırılmış Uyum İndeksi (PNFI)=0,74 şeklindedir.

Şekil-2:
Doğrulamalı faktör analizi yol şeması

Elde edilen bu değerler, 3 faktör ve 18 maddeli yapının kabul edilebilir düzeyde uyum sağladığını göstermektedir (Tabachnick & Fidell, 2007).

c.d. Güvenilirlik Analizleri

Güvenilirlik, bir ölçme aracının ölçtüğü özellik bakımından tutarlı, kararlı ve tekrarlanabilir sonuçlar üretme kapasitesini ifade etmektedir (Tezbaşaran, 1996: 45; Gözüm & Aksayan, 2003: 4). Psikometrik açıdan

güvenirlilik değerlendirmesi üç temel boyutta ele alınmaktadır: (1) Ölçek maddelerinin iç tutarlılığı/homojenliği (internal consistency) /homojenlik (homogeneity) (2) Zaman içinde ölçüm sonuçlarının değişmezliği (stability) ve (3) Bağımsız gözlemciler arasındaki uyum düzeyi (Karasar, 2022: 191; Gözüm & Aksayan, 2003: 4).

Bu çalışmada, veri toplama yöntemi olarak anket tekniğinin kullanılması nedeniyle ölçümcü güvenirliliği (bağımsız gözlemciler arası uyum) analizine gerek duyulmamış olup, güvenirlilik analizleri “İç tutarlılık” ve “Değişmezlik” testleri ile sınırlandırılmıştır (Gözüm & Aksayan, 2003: 6). Bu yaklaşım, çalışmanın metodolojik yapısına uygun olarak seçilmiş ve uygulanmıştır.

c.e. İç Tutarlılık/Tutarlılık

Psikometrik analizler sonucunda geliştirilen ölçek, AFA ve DFA bulguları doğrultusunda 3 faktörlü ve 18 maddeli bir yapı sergilemiştir. Ölçeğin güvenirlilik analizinde, iç tutarlılık düzeyini belirlemek amacıyla Cronbach’s Alfa katsayısı hesaplanmış ve madde-toplam korelasyonları incelenmiştir. Bu analizler, ölçek maddelerinin homojen bir yapı gösterip göstermediğini değerlendirmek için kullanılmıştır.

Ölçeğin tamamına ve alt faktörlerine ait Cronbach’s Alfa değerleri ile madde-toplam korelasyon istatistikleri Tablo-6’da detaylı olarak sunulmuştur. Elde edilen bulgular, ölçeğin psikometrik niteliklerinin güvenilir düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo-6:
Faktörlerin güvenirlilik analizleri

Faktör	Madde Sayısı	Cronbach’s Alfa	Madde Toplam Korelasyonu
Dinsel Baskı	8	0,81	0,53-0,68 arası
Gündelik Hayat	7	0,80	0,44-0,66 arası
İnanç İstismarı	3	0,72	0,50-0,65 arası
Dinsel Yorgunluk Ölçeği (TM)	18	0,79	0,44-0,68 arası

Tablo-6’da da görüldüğü üzere Cronbach’nın Alfa güvenirlilik katsayıları ölçeğin tamamı için 0,79, ‘Dinsel Baskı’ faktörü için 0,81, ‘Gündelik Hayat’ faktörü için 0,80, ‘İnanç İstismarı’ faktörü için 0,72 olarak bulunmuştur. Bu değerler ölçek maddeleri arasında iç tutarlılığın istenilen düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim “sosyal bilimler alanında uygulanacak bir testin güvenirlilik katsayısının 0,70 ve daha yüksek olması, test puanlarının güvenirliliği için yeterli” biçiminde yorumlanmaktadır (Yurtkoru vd., 2018: 89). Ayrıca maddelerin kendi aralarında ne

derece tutarlılık arz ettiğini ortaya koymak için yapılan madde analizi sonucunda, maddelerin total korelasyonlarının 0,44-0,68 arasında belirlenmesi ölçeğin maddelerinin tutarlı ve ayırt edici nitelikte olduğunu ifade etmektedir. Çünkü “bir araştırmada madde toplam korelasyonu 0,30’un üzerinde olan maddelerin iç tutarlılığının bir göstergesi” olarak görülmektedir (Büyüköztürk, 2020: 183). Bu sonuçlar araştırmada geliştirilmiş olan ölçeğin üç faktörüyle birlikte tümünün güvenilir olduğunu göstermektedir.

c.f. Değişmezlik

Değişmezlik için test-tekrar test veya paralel form güvenilirliği kullanılabilir. Bu araştırmada paralel form dış ölçüt geçerliği için kullanılmıştır. Değişmezlik testi için test-tekrar test güvenilirliği kullanılmıştır.

c.f.a. Test-Tekrar Test Güvenirliği (Test-Retest)

Test-tekrar test güvenilirliği, bir ölçme aracının farklı zaman noktalarında yapılan uygulamalarda benzer sonuçlar üretebilme ve zaman içinde ölçüm tutarlılığını koruyabilme kapasitesini ifade etmektedir (Tezbaşaran, 1996: 46; Gözüm & Aksayan, 2003: 4). Bu yöntem, ölçeğin zamansal kararlılığını ve ölçüm değişmezliğini değerlendirmede kritik bir psikometrik özellik olarak kabul edilmektedir. Test-tekrar test uygulamasında aralıksız ve aralıklı olmak üzere iki yol vardır. Aralıksız yöntemde test gruba aralıksız ya da kısa bir dinlenmeden sonra uygulanır. Aralıklı yöntemde ise uygulamalar arasında iki-dört hafta geçmesi önerilir (Gözüm & Aksayan, 2003: 5). Geliştirilen ölçeğin güvenilirliğini bulmak için iki uygulamadan elde edilen puanlar arasındaki korelasyon hesaplanır. Test puanları sürekli bir değişken ve eşit aralıklı (interval) ölçek nitelikleri taşıdığı için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon eşitliği kullanılmaktadır (Karasar, 2022: 193; Gözüm & Aksayan, 2003: 5).

18 maddelik ölçeğin güvenilirliğini değerlendirmek amacıyla, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde hazırlık, 1., 2., 3., ve 4. sınıflarda öğrenim gören 73 öğrenciye, eğitim araştırmalarında önerilen 2 haftalık zaman aralığı (Fraenkel vd., 2014) kullanılarak ölçek tekrar uygulanmıştır. İki hafta öncesi ve sonrası alınan puanların tutarlılığını test etmek için Pearson momentler çarpım korelasyon katsayısı kullanılmıştır (Karasar, 2022: 193-194). Elde edilen sonuçlar, ölçeğin iki uygulama arasında yüksek düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki gösterdiğini ($r(73)=0.77$, $p<0.05$) ortaya koymuştur. Bu bulgu, ölçeğin belirli bir zaman aralığında kararlı bir yapıya sahip olduğunu desteklemektedir (Erkuş, 2022).

S o n u ç

Bu araştırmada, din psikolojisi alanında yürütülecek bilimsel çalışmalarda kullanılabilir geçerli ve güvenilir bir “Dinsel Yorgunluk Ölçeği (DYÖ)” geliştirilmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında, farklı demografik özellikler taşıyan toplam 520 gönüllü katılımcı üniversite öğrencisinden oluşan bir örneklem üzerinde analizler gerçekleştirilmiş olup, yapılan psikometrik değerlendirmeler sonucunda ölçeğin hem geçerlik hem de güvenilirlik açısından kabul edilebilir düzeyde ölçüm özelliklerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, geliştirilen ölçeğin alan araştırmalarında kullanılabilir nitelikte geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğunu göstermiştir (bkz. Ek).

Çalışmaya, etik kurul onayının alınmasıyla başlanmış, 25 maddelik madde havuzu oluşturularak ilgili maddelere yönelik uzman görüşleri alınmış, uzman görüşleri doğrultusunda beş madde ölçek taslağından çıkarılarak kalan 20 maddelik ölçek formu testlere tabi tutulmuştur. İlk aşamada ölçeğe yönelik, farklı demografik özelliklere sahip gönüllü 207 üniversite öğrencisi ile Açıklayıcı Faktör Analizinin (AFA) uygulanmıştır. Birinci ana uygulamada elde edilen verilere yapılan AFA analizinde değişik faktörlerde ilişki düzey aralığı 0,10'nın altında kalacak şekilde birden fazla faktörde yer alan bir madde ölçekten çıkarılmıştır. Dolayısıyla 19 madde ve üç faktörlü bir yapı elde edilmiştir. İkinci deneme uygulamasında ise yük değeri 0,40'tan aşağıda, negatif ve diğer faktörlerle birlikte değer alan bir madde görülmemiştir. Kalan 19 maddelik ölçek formuna tekrar Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) uygulanmış ve analize dahil edilen tüm maddelerin faktörler arasında uyumlu bir dağılım sergilediği gözlenmiştir.

Maddelerin içeriklerine göre; birinci faktör “Dinsel Baskı”, ikinci faktör “Gündelik Hayat”, üçüncü faktör ise “İnanç İstismarı” olarak adlandırılmıştır.

Çalışmanın sonraki aşamasında farklı bir örneklem grubuyla nihai uygulama gerçekleştirilmiştir. Yapılan Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) sonucunda faktör yük değeri 0,40'tan küçük olan bir madde de bu aşamada ölçekten çıkartılmıştır. Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) sonuçlarına göre ölçek maddelerinin faktörler arası ilişkisi orta-yüksek seviyede bulunmuş ve ölçeğin 18 madde ve 3 faktörden oluşan son yapısı kabul edilebilir bir uyum göstermiştir.

Güvenirlilik analizi sonucunda, Cronbach Alfa katsayıları ölçeğin tamamı ve her bir faktör için 0,72 ile 0,81 arasında bulunmuştur. Bu sonuçlar, ölçeğin iç tutarlılığının güvenilir olduğunu göstermektedir. Ayrıca, test-tekrar test güvenirliliği analizinde, ölçeğin kararlı bir yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, geliştirilen “Dinsel Yorgunluk Ölçeği” 18 yaş ve üzeri üniversite öğrencileri için tatminkâr sonuçlar vermiştir. Bu ölçeğin farklı gruplarla yapılacak sonraki çalışmalarda da ölçümlenmesi önerilmektedir.

Beyanlar ve Bildirimler | Statements & Declarations –

Etik Onay | Ethical Approval

Bu çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Beşerî Bilimler Etik Kurulu'nun 24 Nisan 2024 tarihli, 148 numaralı toplantısında alınan 23 numaralı kararı ile etik ilkelere ve insan haklarına uygun bulunmuştur.

This study was found to be in compliance with ethical principles and human rights by the decision number 23 taken at the meeting number 148 of the Süleyman Demirel University Social Human Sciences Ethics Board dated 24 April 2024.

Araştırma Etiği Beyanı | Research Ethics Statement

Bu çalışma, uluslararası akademik etik ilkelerine uygun olarak yürütülmüştür.

This study was conducted in accordance with international academic ethical principles.

Bilgilendirilmiş Onam | Informed Consent

Bu çalışma için bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

Informed consent was obtained for this study.

Katılım Onayı | Consent to Participate

Bu çalışma için katılımcılardan gönüllü katılım onayı alınmıştır. Voluntary consent to participate was obtained from all participants in this study.

Yayın Onayı | Consent for Publication

Yazar(lar), bu makalenin yayınlanmasına tam onay vermektedir.

The author(s) give their full consent for the publication of this article in its current form.

Çıkar Çatışması | Conflict of Interest

Yazar(lar), bu makalenin araştırma, yazarlık ve/veya yayınıyla ilgili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

The author(s) declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Rekabetçi Çıkarlar | Competing Interests

Yazar(lar), bu araştırmaya ilişkin herhangi bir rekabetçi menfaatlerinin bulunmadığını belirtir.

The author(s) declare that they have no competing interests.

Şeffaflık Beyanı | Transparency Statement

Yazar(lar), çalışmanın tüm aşamalarında şeffaflık ilkesine bağlı kalmışlardır.

The author(s) confirm that transparency principles were followed at all stages of this research.

Finansman | Funding

Bu çalışma herhangi bir finansal destek almamıştır.
This research received no financial support.

Veri Paylaşımı ve Erişilebilirlik | Data Availability & Accessibility

Bu çalışmada veri paylaşımı mevcut değildir.
Data sharing is not available for this study.

Yazar Katkıları | Author Contributions

Kavramsallaştırma: MM; Literatür Taraması: MM; Veri Toplama: MM; Veri Analizi: MM; Yazım – Taslak: MM; Yazım – Gözden Geçirme ve Düzenleme: MM.

Conceptualization: MM; Literature Review: MM; Data Collection: MM; Data Analysis: MM; Writing – Draft: MM; Writing – Review – Editing: MM.

Özgünlük Beyanı | Statement of Originality

Bu makale, özgün bir çalışmadır.
This article is an original work.

Çalışma Sınırlılıkları | Study Limitations

Bu araştırmanın bazı metodolojik sınırlılıkları bulunmaktadır ve gelecekteki çalışmalar için öneriler içermektedir.
This study has some methodological limitations and provides recommendations for future research.

Açık Bilim Beyanı | Open Science Statement

Bu çalışma, açık bilim ilkelerine uygun olarak yürütülmüş ve verilerin paylaşımı araştırma etik kuralları çerçevesinde değerlendirilmiştir.
This study was conducted in compliance with open science principles, and data sharing has been evaluated within the framework of research ethics guidelines.

Erişim Politikası | Access Policy

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı altında yayınlanmıştır.
This article is published under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license.

Telif Hakkı ve Lisans | Copyright & License

Yazar(lar), makalenin telif hakkını elinde tutar ve CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayınlanmasını kabul eder.
Author(s) retain the copyright of their work, which is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license.

Kaynaklar

Akgül, M. (2012). Modernlik-modernleşme, postmodernlik, sekülerleşme ve din. [içinde] *Din sosyolojisi el kitabı*, (ss. 181-210). ed. N. Akyüz ve İ. Çapcıoğlu. Grafiker Yayınları.

Armaner, N. (1980). *Din psikolojisine giriş-I*. Ayyıldız Matbaası.

Arslan, M. (2015). Değer-din ilişkisi. [içinde] *Değerler ve Değerler Psikolojisi* (2. Baskı). (ss. 157-172). ed. B. Dilmaç & H. H. Bircan. Pegem Akademi Yayınları.

Aydın, C. & Genç, A. (2025). Dindar yorgunluğu ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 65(1), 1-17.

Ayverdi, İ. (2016). *Kubbealtı lugatı: Misalli büyük Türkçe sözlük* (3. Baskı). Kubbealtı Neşriyat.

Berger, P. L. (1967). *The sacred canopy: Elements of a sociological theory of religion*. Doubleday.

Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32, 470-483.

Büyüköztürk, Ş. (2020). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (27. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.

Can, A. (2016). *SPSS ile bilimsel araştırma süresince nicel veri analizi* (4. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.

Certel, H. (2022) *Din psikolojisi* (3. Baskı). Berikan Yayınevi.

Cirhinlioğlu, Z., Ok, Ü. & Cirhinlioğlu, F. G. (2013). *Dindarlık ruh sağlığı ve modernite*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: Spss ve lisrel uygulamaları*. Pegem Akademi Yayıncılık.

DeVellis, R. F. (2014). *Ölçek geliştirme kuram ve uygulamalar*. (çev. T. Totan). Nobel Yayınları.

Durkheim, É. (1995). *The elementary forms of religious life* (K. E. Fields, Trans.). Free Press.

Edebi Genç Dergisi. (2017, Kasım). *Gençlerde din yorgunluğu var mı?* <https://m.gencdergisi.com>. [Erişim Tarihi: 12.06.2025].

Erkuş, A. (2022). *Psikolojide ölçme ve ölçek geliştirme I: Temel kavramlar ve işlemler* (6. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.

Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2014). *How to design and evaluate research in education* (9th ed). McGraw-Hill.

Frederick, T. V., Dunbar, S. & Thai, Y. (2018). Burnout in Christian perspective. *Pastoral Psychology*, 67, 267-276.

Fromm, E. (1990). *Psikanaliz ve din*. (çev. Ş. Alpagut). Kabalıcı Yayınevi.

Gökçe, S. & Tekin, İ. (2021). Z Kuşağının dindarlık eğilimleri. *Talim:*

Journal of Education in Muslim Societies and Communities, 5(2), 182-205.

Gözüm, S. & Aksayan, S. (2003). Kültürlerarası ölçek uyarlaması için rehber II. psikometrik özellikler ve kültürlerarası karşılaştırma. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 5(1), 3-14.

Güngör, D. (2016). Psikolojide ölçme araçlarının geliştirilmesi ve uyarlanması kılavuzu. *Türk Psikoloji Yazıları*, 19(38), 104-112.

Karaçam, F. (2021). *Din yorgunluğu*. <https://www.hertaraf.com>. [Erişim Tarihi: 11.06.2025].

Karakoç, F. Y., & Dönmez, L. (2014). Ölçek geliştirme çalışmalarında temel ilkeler. *Tıp Eğitimi Dünyası*, 13(40), 39-49.

Karasar, N. (2022). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar ilkeler teknikler*. (37. Baskı). Nobel Yayınları.

Koç, M. (2003). Gelişim ve din psikolojisi açısından ergenlik dönemi. *Ekev Akademi Dergisi*, 7(15), 113-132.

Koç, M. (2017). Dindarlığın oluşumuna din eğitiminin psiko-pedagojik katkıları: 'Değer-yoksun dindarlık' tipolojisi bağlamında teorik bir yaklaşım. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 15(33), 87-138.

Koçak, D., Çokluk, Ö., & Kayri, M. (2016). Faktör sayısının belirlenmesinde map testi paralel analiz K1 ve yamaç birikinti grafiği yöntemlerinin karşılaştırılması. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 330-359.

Louw, D. J. (2015a). Compassion fatigue: Spiritual exhaustion and the cost of caring in the pastoral ministry. Towards a 'pastoral diagnosis' in caregiving. *Theological Studies*, 71(2), 1-10.

Louw, D. J. (2015b). *Wholeness in hope care: On nurturing the beauty of the human soul in spiritual caregiving*. LIT Verlag.

Memiş, M. (2024). *Dindarlık ile demokratik bilimsel ve sanatsal tutum arasındaki ilişki*. Kriter Yayınevi.

Oakley, L. & Kinmond, K. (2013). *Breaking the silence on spiritual abuse*. Palgrave Macmillan.

Seçer, İ. (2018). *Psikolojik test geliştirme ve uyarlama SPSS ve LISREL uygulamaları* (2. baskı). Anı Yayıncılık.

Söylev, Ö. F. (2021). Afetlerin ruh sağlığı üzerindeki etkileriyle başa çıkma stratejisi olarak kader inancı. [çinde] *Olağanüstü durumlarda manevi danışmanlık ve rehberlik: Disiplinlerarası araştırmalar*. (ss. 106-130). ed. H. Martı. DİB Yayınları.

Subaşı, N. (2017). Din yorgunluğu ya da gündelik popüler kültürün tükettiği "İslami" yorumlar. [çinde] *Gelenek ve Modernite Arasında İslam Yorumları*. (ss. 223-229). ed. M. Ak & H. Cansız. Necmettin Erbakan Üniversitesi & İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayınları.

Subaşı, N. (2023). Din yorgunluğu. *Teklif: 2 Aylık Düşünce Dergisi*, 11,

128-136.

Şen, S. (2019). *Sekülerleşme: Lise gençliği üzerine sosyolojik bir araştırma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şentürk, H. (2008). *Din psikolojisi* (2. Baskı). Tuğra Ofset.

Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics*. Allyn and Bacon.

Tavşancıl, E. (2014). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Tokur, B. (2017). *Stres ve din*. Çamlıca Yayınları.

Topaloğlu, B. & Karaman, H. (1989). *Yeni kâmus*. Nesil Yayınları.

Tümer, G. (1987). Çeşitli yönleriyle din. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(1), 213-267.

Uyanık, M. (2021). *Din yorgunluğu ve deizm tartışmalarına dair 'derkenar'*. <https://strasam.org>. [Erişim Tarihi: 12.06.2025].

Yapıcı, A. (2007). *Ruh sağlığı ve din*. Karahan Kitabevi.

Yapıcı, A. (2016). *Toplumsal cinsiyet din ve kadın*. Çamlıca Yayınları.

Yıldız, M. (2001). Dindarlığın tanımı ve boyutları üzerine psikolojik bir araştırma. *Tabula Rasa-Felsefe ve Teoloji*, 1(1), 19-42.

Yurdağül, H. (2005). Ölçek geliştirme çalışmalarında kapsam geçerliği için kapsam geçerlik indekslerinin kullanılması. *XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi-1*, (ss. 771-774). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

Yurtkoru, E. S., Çınko, M., & Durmuş, B. (2018). *Sosyal bilimlerde SPSS'le veri analizi*. (7. Baskı). Beta Basım-Yayın.

Ek:
Ölçek Maddeleri ve Alt Boyutları

<i>AB</i>	<i>Maddeler</i>
<i>Dinsel Baskı</i>	1 Giyim kuşamımın dine uygun olup olmama yönüyle değerlendirilip, eleştirilmesi beni yoruyor.
	2 Din eğitimi almam hususunda ailemin ısrarcı ve baskıcı tutum ve tavırları beni bunaltıyor.
	3 Ceza ve korkuya dayalı din anlatımları duymaktan hoşlanmıyorum.
	4 Başıma gelen olumlu-olumsuz olayların sebep ya da sonuçlarının dinle ilişkilendirilmesinden hoşlanmıyorum.
	5 Dini vecibelerimi yerine getirmem konusunda çevremdekilerin denetleyici tavırlar sergilemesi bana bıkkınlık veriyor.
	6 Tutum ve davranışlarımın dine uygunluk açısından değerlendirilmesi bana bıkkınlık veriyor.
	7 Dinin, hayatımın her alanına fazla müdahale etmesi beni yoruyor.
	8 Aynı simalardan ve aynı üsluba dayalı din anlatımlarından haz alamıyorum.
<i>Gündelik Hayat</i>	9 Dinin müjdeleyici ve sevdirci olmayı emrettiğine inanıyorum.
	10 Din, insanların hayatını kolaylaştıran, problemlere çözüm sunan bir değerdir.
	11 Dinin, hayatın her alanını düzenleyen kurallar koymasını doğal karşılıyorum.
	12 Tesettürün dinin emri olduğuna ve örtünmek gerektiğine inanıyorum.
	13 Dinin koyduğu kurallara göre yaşıyor, bundan dolayı da içsel huzur duyuyorum.
	14 İbadet, dua gibi dinî ritüeller süreklilik arz etse de yerine getirmekten zevk alıyorum.
	15 Dini içerikli konuşmaları dinlemek bana sıkıcı geliyor.
<i>İnanç İstismarı</i>	16 Dinin istismar aracı olarak kullanılmasından ve kişisel menfaatlere alet edilmesinden nefret ediyorum.
	17 Dini konuların medyada samimiyetten uzak yapmacık ve teatral bir üslupla işlenmesi beni rahatsız ediyor.
	18 Dini olmayan inanç ve uygulamaların dinde varmış gibi dayatılmasından hoşlanmıyorum.